

Setényi János

Minőség és magyarság – gondolatok az ezredforduló erdélyi magyar oktatásügyéről

1. Értelmezési nehézségek

Erdélyi magyar oktatáspolitikáról, különösen pedig annak távlatairól ma sem könnyű beszélni. Bevezetésképpen röviden számba venném a leírás és elemzés akadályait:

- A legelső nehézség az erdélyi magyarság településszerkezetéből fakad. A településszerkezet – és ebből fakadóan az iskolahálózat – bonyolultsága kizárja az egységes megközelítést. Az elemzőnek több választóvonalról is tudnia kell: 1. drámai a különbség a városi és a falusi oktatásügy között; 2. teljesen eltérő megközelítést kívánnak a szórványok, a nagyvárosok és Székelyföld tömbmagyarsága; 3. még a látszatra egy régióba tartozó települések is egymástól különböző mikrorégiókra hullanak szét.
- Az erdélyi magyar közösség – immáron több évtizede – létében fenyegetett, kultúrájában „sértett” társadalom, melynek szellemi energiáit jelentős mértékben a megmaradás elvi és gyakorlati képviselője kötötte le. A mindenkor külső nyomás legyengítette a belső elemzések erejét, tartósítva ezzel egy jórészt szimbólumaiban élő, patriarchális világot.
- A külső asszimilációs nyomás a magyar iskola választását szimbolikus gesztussá emelte. Ebben a szorongatott közegben viszont nem bontakozhatott ki az iskola-felhasználók körében az a vita, amely a magyar oktatás minőségéről és modernségéről szólt volna.
- Románia az ezredfordulóig nem volt képes olyan „nyugatis” társadalmi szerkezet létrehozására, ahol a különböző társadalmi alrendszerek (közigazgatás, önkormányzatok, gazdasági vállalkozások, jogszolgáltatás, civil szervezetek stb.) autonóm működése és együttműködése határozná meg a hétköznapiakat. Következésképpen az érdekek differenciálatlansága és az intézményrendszerek kiforratlansága minden erdélyi magyar oktatáspolitikai történetet átláthatatlan – a külső szemlélő számára bizánciasan – „személyes ügyé” tesz.
- Az erdélyi magyarság még nem alakította ki az oktatáspolitikájáért felelős szervezeteinek és hatóságainak együttműködését. A minisztériumi tisztviselők, az RMDSZ parlamenti és megyei képviselői, az önkormányzatok irányítói, a független kutatók, a pedagógusszervezetek és pedagógusok együttműködése kezdetleges. Lényegében arról van tehát szó, hogy az elmúlt évtizedek kulturális védőburka alatt nem bontakozhatott ki kellőképpen az erdélyi magyar társadalom nyilvánossága, együttműködése.
- Az erdélyi magyar oktatásügy ma is elsősorban emberjogi és kisebbségjogi megközelítéssel képviselt oktatásügy. Románia – a globalizáció és az Európai Unió követelményei által egyre jobban meghatározott – oktatáspolitikai műhelyeivel csak szórványos, egyéni kapcsolatok épültek ki.
- A magyar oktatási hálózat egy évtizedes konszolidációjával párhuzamosan zajlik a romániai/erdélyi roma közösség kiterjedése és sajátos integrációs kísérlete. A „roma jelenség” a magyar iskolahálózat egyes pontjain már meghatározó erejű, más pontokon viszont éppen csak jelen van.

A fenti hét akadály tudatosítása azzal a nyugtalanító következtetéssel járhat, hogy az erdélyi magyar oktatásügyről beszélve minden megszólaló a maga mikrovilágáról beszél. Úgy gondolom, hogy fejlesztési távlatokat csak akkor leszünk képesek nyitni, ha a legnagyobb belső törésvonalak mentén létrejön az adott, sajátos oktatási területet leírni és elemezni képes szakértelem. Ha lesznek szakértőink a falusi iskolák fejlesztésére, a szórványmagyarság iskoláztatási stratégiájának kidolgozására, a nagyvárosi magyar oktatásügy modernizálására, a roma integráció végiggondolására.

Én, magyarországi szerzőként ebben a tanulmányban egy másik megközelítést kívánok alkalmazni: olyan globális trendeket fogok vázaltszerűen jelezni, melyek elkerülhetetlenül kiváltják az alkalmazkodás kényszerét.

2. A globalizáció gazdasági és társadalmi vetülete, és oktatási hatásai

Ma a világ minden oktatási rendszere az útkeresés és alkalmazkodás állapotában van. A hagyományos, öröklött gondok (lásd a fenti felsorolást) mellett, a világgazdaság átalakulásából fakadó folyamatok (lásd a keretes összefoglalót) is hatnak az oktatásra.

Egy újszerű világpiac kialakulása és robbanásszerű fejlődése, a világméretű tőkeáramlás beindulása és a szellemi munka előtérbe helyeződése fokozatosan oldja fel a gazdaság korábbi nemzetállami kereteit. A nagy fejlesztő, termelő és eladóközpontok földrajzilag is szétválnak, és a köztük levő munkamegosztás az ún. versenylőnyök mérlegelése nyomán határozódik meg, időről időre. Ez a nemzetállami munkaerőpiacokra is hatással van: a termelő ágazatok olcsó országokba húzódnak át, felértékelődnek a szolgáltató és szellemi terméket előállító ágazatok. A dolgozók jelentős részének foglalkoztatása gazdaságtalanná válik, ők részidős munkával vagy éppen munkanélküliként keresnek megélhetést. A nagy hozzáadott értékű termékek előállításába bekapcsolódó (általában fiatal, mobil és magasan képzett) csoportok viszont aránytalan megterhelés mellett, túlfoglalkoztatva dolgoznak. Növekednek a jövedelembeli különbségek, eltűnnek az életre szóló ún. „jó szakmák”. Egyre tartósabbá és reménytelenebbé válik az alacsonyan képzett és hátrányos helyzetű (kistelepülésen élő, etnikailag szegregált stb.) csoportok helyzete; „benntartásuk” és gyermekeik eséllyel való felruházása közvetlen oktatási feladattá is válik. A jövedelmező munkához való hozzáférés – éppen kompetenciataralma miatt – nem tehető „igazságosabbá”, hiszen a munkanélküliek éppen képzetlenségük miatt szorultak ki a munkaerőpiacról. A globalizáció másik fontos eleme az etnikailag homogén társadalmak eltűnése, a munkaerő a munkahelyek után vándorol, így az európai munkaerőpiacokon egyre nagyobb számban jelennek meg más országokból érkezett magasan képzett és alacsonyan képzett (szolgáltatásokban dolgozó) bevándorlók.

Az információ korunk gazdaságának legfontosabb hajtóerejévé vált. Eközben az Internet kiépülésével robbanásszerűen kitágult az információhoz jutás lehetősége. Az információtömeg megkérdőjelezi a hagyományos ismeretátadó pedagógiai technikákat, és elsősorban az ismeretek megszerzésének (tanulás), tárolásának és felhasználásának kompetenciáit értékeli fel. Ezzel párhuzamosan az oktatási rendszer irányításában is új módon jelenik meg az információ. Az információhoz jutás technikai és lehetőségei fejlődnek, a döntés-előkészítés professzionalizálásának lehetősége nő. A nemzeti oktatási rendszerek összehasonlíthatósága átszabja a korábbi – erősen helyi kontextusú – oktatási vitákat.

A fenti kihívások számbavétele néhány fontos következtetésre ad módot. A XXI. század első felében a sikeres közösségeket nem annyira lélekszámuk vagy politikai erejük jellemzi. Sokkal inkább képzettségük, kommunikációs képességük, a globális hálózatokba való bekapcsoltságuk adja erejüket. Ez a változás – elméletben – kiváló lehetőséget nyújthat arra, hogy az erdélyi magyarság együtt dolgozza ki pozitív jövőképét és oktatásfejlesztési stratégiáját.

3. Az oktatás válaszkiértelmei

Az oktatáspolitikai gondolkodás globalizációja (OECD, EU, UNESCO stb.) már módot adott néhány olyan célkitűzés megfogalmazására, amely válasz lehet a gazdaság és társadalom globalizációjára. Ezek közül a leglényegesebbeket vázoljuk:

- (1) **Kitörés a hagyományos tantervi és intézményközpontú gondolkodásból: élethossziglani tanulás.** A kérdés tehát a továbbiakban nemcsak a megfelelő számú és tartalmú magyar iskola biztosítása, hanem olyan tanulási–továbbtanulási utak tudatos gondozása, amely biztosíthatja az erdélyi magyarság gazdasági és kulturális versenyképességét. Olyan nehéz kérdésekről van szó, mint az alsó- és középfokú oktatás követelményeinek összehangolása vagy a felnőttképzés rendszerének kiépítése.
- (2) **Kitörés a tanítás- és ismeretközpontú gyakorlatból: előtérben a tanulás és a tudatos kompetenciafejlesztés.** Ma már nem a magyarul megtartott tanóra jelenti a „vívmányt”, sokkal inkább az eredményes tanulás. Sztenderd teszteken alapuló értékelési rendszerre éppúgy szükség lesz, mint az iskolák pedagógiai innovációinak pályázatos támogatására.

- (3) **A tömegiskoláztatás határának egyre távolabb toléása: expanzió.**
E tekintetben jelentős javulás tapasztalható, különösen a felsőoktatás területén, ahol ma már széles a magyar nyelvű képzési kínálat.
- (4) **Az egyre szórtaabb tanulócsoportokkal való eredményes foglalkozás eszköztárának tudatos fejlesztése: módszertani fejlesztések, innovációs politikák, továbbképzés és minőségbiztosítás.** Itt elsősorban a pedagógus-továbbképzés rendszerének tartalmi-módszertani fejlesztése válik fontossá. Szakmailag hozzáértő pedagógusok nélkül nem enyhíthető az esélyegyenlőség hiánya.
- (5) **A hátrányos helyzetűekkel való foglalkozás középpontba emelése: a helyi társadalom mozgósítása.**
A közeljövő oktatási innovációi sorában meg fog jelenni olyan programok és iskolák kialakítása, melyek a hátrányos helyzetűek esélyadására specializálódnak. A „második esély” iskolái nem azonosak a mai kiegészítő iskolákkal, és hiányuk ma is érzékelhető.
- (6) **Az intézményvezetők, iskolák és pedagógusok válaszadási helyzetbe hozása: vezetői- és pedagóguspolitikák; a szakmai autonómia kérdésköre.** Ez a politikaterület egyike a leglassabban változóknak. További probléma, hogy a szabályozások nagy része e területen a központi kormányzattól függ. Középtávon azonban elkerülhetetlennek látszik az iskolavezetői szakma (időközönkénti pályázás, kötelező vezetőképzés) és a pedagógusi munka (kötelező értékelés, differenciált bérezés) átalakítása, professzionalizálása. Itt az erdélyi magyar társadalom felelőssége a jövőbeli országos változások támogatásában rejlik.
- (7) **Kitörés az iskolai keretből: a társadalmi partnerek és az üzleti világ bevonása.** Az erdélyi magyar oktatásügy konszolidációja szorosan összefügg az RMDSZ kormányközeli pozíciójának megszilárdulásával. A formálisan megszilárdult intézményhálózat azonban önmagában kevés. Ma már az intézményekben folyó munka tartalma és minősége a kérdés. Ezt pedig leginkább a helyi iskola-felhasználók támogatása képes garantálni. A helyi közösség igényei és szoros ellenőrzése fogják kikényszeríteni azt az újfajta pedagógiát, amely biztosíthatja a felnövő nemzedékek jövőjét. Végiggondolandó, hogy a jelenlegi jogszabályi kereteken belül hogyan biztosítható az erdélyi magyar társadalom bevonása az oktatás fejlesztésébe.
- (8) **Kitörés a nemzeti oktatáspolitikai keretből: a nemzetközi oktatáspolitikák kialakulása.** Az erdélyi magyar oktatásügy hagyományos hármass meghatározottsága (saját hagyományok, bukaresti irányítás, budapesti minták) átalakulhat az európai oktatásfejlesztési hálózatokba történő bekapcsolódás nyomán. Szükség van olyan integrációs politikára, amely tudatosan kapcsolatot teremt az EU-ban zajló oktatásfejlesztés hálózataival és Erdély között. E hálózatépítés az oktatás minden szintjére kiterjesztendő, a pedagógusok csereújtaitól a közös innovációs pályázatokon át az iskolafenntartó önkormányzatok együttműködéséig.

4. Az oktatás helye, társadalmi integrációja

A tanulás felértékelődésével az oktatás veszt ágazati jelentőségéből, de képessé válik egy új típusú terület, a humán erőforrás fejlesztés vezetésére. Ezzel párhuzamosan egyre lényegesebbé válik, hogy az adott – általában korlátozottan és csak időszakosan bővíthető – költségvetési korlátok között milyen teljesítményt nyújt az oktatás a) eredményesség, b) hatékonyság és c) minőség szempontjából. Ezen – hagyományosan pedagógia-idegen – elvárások úgy szervesülnek az oktatásban, hogy kormányzati politikák eredményeképpen létrejönnek a fenti elvárásokat közvetíteni képes eszközök (pl. teljesítménymutatók, finanszírozás, külső vizsgák, pályázatok).

Tanulmányom végkövetkeztetése az, hogy egy oktatásfejlesztési stratégia kidolgozása és lépésről lépésre történő megvalósítása a mainál jobb helyzetbe hozhatja az erdélyi magyar oktatásügyet. Esély van rá, hogy a magyarság (mint kulturális érték és önazonosság) összekapcsolódjon a minőséggel – ezáltal versenyképes oktatási kínálatot teremtve a felnövő nemzedékeknek. Most, az ezredfordulót követő évtizedben már nem a lehetőségek hiánya jelenti a problémát. Paradox módon az oktatásfejlesztés nagy kérdései az oktatáson kívül dőlnek el. Együttműködésre, kommunikációra, hálózatokban történő partnerségre épülő új világunkban az erdélyi magyar társadalom – különösen pedig annak elitjének – nyitottsága és tanulóképesége dönti majd el a fentiekben vázolt javaslatok sorsát.